

هزینه مبادله صادرات و واردات ایران در شاخص سهولت انجام کسب و کار

محمدعلی مرادی

عضو هیات علمی دانشکده کارآفرینی دانشگاه تهران
mamoradi@ut.ac.ir

صادرات و واردات کشور بررسی و در ادامه با مقایسه تطبیقی با چند کشور منتخب، نتایج و توصیه‌های سیاستی ارائه خواهد شد. نتایج شاخص‌های تجارت فرامرزی موید این است وضعیت ایران با وضع مطلوب و کشورهای با بهترین تجارب فاصله زیادی دارد و حتی طی سال‌های اخیر، انواع مختلف هزینه‌ها در تجارت فرامرزی افزایش یافته است. همین امر باعث شده است تا رتبه زیرشاخص تجارت فرامرزی ایران طی سه سال گذشته ۱۲ پله سقوط کند. به علاوه، هزینه صادرات و واردات ایران در مقایسه با کشور با بهترین تجربه به ترتیب به $3/4$ و 5 برابر افزایش یابد. مدت زمان صادرات و واردات در ایران به ترتیب 5 و 8 برابر کشور با بهترین تجربه، زمان می‌برد و در نهایت اینکه ایران برای صادرات و واردات به ترتیب $3/5$ و 4 برابر کشور با بهترین تجربه، اسناد نیاز دارد.

مقدمه

با عنایت به توسعه جهانی شدن و توسعه رقابت در سطح بین‌الملل، ضرورت دارد کشورها در کنار رشد و توسعه نوآوری،

چکیده

با عنایت به گسترش پدیده جهانی شدن و بین‌المللی شدن کسب و کارها، رقابت میان کشورها تشدید شده است. در همین خصوص، کشورها در صدد آن هستند تا با مدیریت کارآمد تجارت خارجی، هزینه مبادله را برای صادرات و واردات کاهش دهند. هزینه تجارت، اسناد مورد نیاز و مدت زمان برای تجارت؛ سه مولفه کلیدی شاخص سهولت انجام کسب و کار را تشکیل می‌دهند که کشورها بر آن در کنار اقدامات تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای مدیریت می‌کنند. این مقاله در چارچوب نظریه هزینه مبادله، در صدد آن است تا فرآیندهای صادرات و واردات کالا در ایران را از بعد هزینه، تعداد فرآیند و مدت زمان مورد مطالعه قرار دهد و طی آن کم و کیف سیاست‌های اتخاذ شده در سال‌های اخیر به منظور ساده‌سازی، کاهش هزینه، کاهش مدت زمان و کاهش تعداد فرآیندها را بررسی و تحلیل نماید و از این طریق توان رقابتی کشور ارتقاء یابد. برای این منظور، ابتدا به اختصار ادبیات موضوع مرور و سپس وضعیت فرآیندها در ابعاد مختلف

راهبرد کاهش هزینه را برای رقابت مورد توجه قرار دهند. بر اساس گزارش بانک جهانی، ایران در سال ۲۰۰۹ جزء ۱۰ کشور اول صادرکننده کالا در میان کشورهای در حال توسعه جهان بوده است. [۱] این نماگرها اهمیت تعاملات اقتصادی ایران با کشورهای مختلف و تاثیر آن بر سرمایه‌گذاری، اشتغال و تولید کشور را نشان می‌دهد. [۲] [۳] به همین دلیل امروزه مدیریت کارآمد تجارت خارجی و اصلاح فرآیندهای تجاری ایران بیش از پیش حائز اهمیت است. به ویژه اینکه هزینه مبادله میان کشورها در مقایسه با داخل کشور به دلیل وجود هزینه‌های تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای بسیار بالاتر است. از آنجایی که کشورهای مختلف در فرآیند جهانی شدن و بین‌المللی شدن کسب و کارها - از طریق کاهش هزینه مبادله - درصد پیشی گرفتن در رقابت با یکدیگر در تجارت بین‌الملل هستند، اهمیت پرداختن به موضوع دوجندان می‌نماید.

سازمان تجارت جهانی [۴] تسهیل تجاری را این‌گونه تعریف می‌کند: ساده‌سازی و هماهنگ‌سازی فرآیندهای تجاری بین‌الملل، جایی که فرآیندها شامل فعالیت‌ها، رویه‌ها و تشریفات هستند که به منظور جمع‌آوری، ارائه، مکاتبه و پردازش داده‌ها برای جابجایی کالاها در تجارت بین‌الملل را الزامی می‌دارد. در ادبیات، عمدتاً از تسهیل تجاری به عنوان ساده‌سازی، هماهنگ‌سازی، استانداردسازی و مدرن‌سازی فرآیندهای تجاری یاد می‌شود. هدف تسهیل تجاری، کاهش هزینه مبادله در تعامل کسب و کارها با دولت در فرآیندهای مختلف است که بخش عمده آن به فرآیندهای گمرکی مرتبط است. به همین دلیل تسهیل تجاری یکی از موضوع اساسی در مذاکرات ادوار تجاری سازمان تجارت جهانی بوده است. محاسبات گزارش OECD (2003) موید این است که یک درصد کاهش در هزینه‌های مبادله موجب می‌شود منافع جهان ۴۳ میلیارد دلار امریکا افزایش یابد.

در مطالعه‌ای، گرینگر (۲۰۰۷a) بالغ بر ۶۰ فرآیند را برای تجارت بین‌الملل شناسایی کرده است. از جمله وسیله نقلیه (کشتی، هواپیما و کامیون) برای جابجایی کالا، جمع‌آوری عوارض و حقوق گمرکی، ایمنی، بهداشت، استاندارد و اجرای

سیاست‌های تجاری، نمونه‌هایی از این فرآیندها هستند. ساده‌سازی و هماهنگی این فرآیندها به طور مستقیم بر هزینه مبادله کالاهای تجاری تعیین کننده است.

با عنایت به نکات فوق‌الذکر، این مقاله درصدد است با تبیین مبانی نظری هزینه مبادله و ارتباط آن با تجارت فرامرزی، فرآیندهای صادرات و واردات کالا در ایران را از بعد هزینه، تعداد فرآیند و مدت زمان مورد مطالعه قرار دهد و طی آن کم و کیف سیاست‌های اتخاذ شده در سال‌های اخیر به منظور ساده‌سازی، کاهش هزینه، کاهش مدت زمان و کاهش تعداد فرآیندها را بررسی نماید. بنابراین، در ادامه ادبیات موضوع به اختصار مرور می‌شود و سپس وضعیت فرآیندها در ابعاد مختلف به تفکیک صادرات و واردات کشور بررسی و پس از مقایسه تطبیقی ایران با چند کشور منتخب، نتایج و توصیه‌های سیاستی ارائه خواهد شد.

۱. مرور ادبیات

اقتصاد هزینه مبادله در مطالعه کوز [۵] (۱۹۳۷) ریشه دارد. کوز وجود سلسله مراتب اداری را که در مقابل بازار قرار دارد، متضمن هزینه مبادله می‌شناسد. امروزه آنچه در ادبیات گسترش یافته به نظریه هزینه مبادله ویلیامسون بر می‌گردد که منجر شد ایشان در سال ۲۰۰۹ جایزه نوبل اقتصاد را دریافت نماید. نظریه هزینه مبادله ویلیامسون (۱۹۸۵) بر اساس نظریه کوز بنا شده که طی آن قانون و نهادها نقش محوری پیدا می‌کنند. این در شرایطی است که فرض ضمنی نظریه نئوکلاسیک‌ها این است که هزینه‌های مبادله صفر است. چنگ و همکاران [۶] (۲۰۰۴) نظریه هزینه مبادله را در قالب رویکرد هکشر-اوهلین [۷] تبیین و مورد آزمون و ارزیابی قرار داده‌اند. [۸] با ورود نظریه هزینه مبادله به مدل هکشر-اوهلین، تغییرات تعادل ساختاری تجارت بین‌الملل، درونزا می‌شود. چنگ و همکاران نتیجه‌گیری کردند اعمال تعرفه و تحمیل هزینه‌های مبادله بر تجارت خارجی، توزیع درآمد در کشور مورد نظر را در ساختار تجاری مشخص، به صورت حاشیه‌ای (نهایی) [۹] بهبود می‌بخشد اما در مقابل تقسیم بین‌المللی نیروی کار و بهره‌وری به میزان جزئی (اندک) [۱۰] کاهش خواهد یافت. در صورتی که تاثیر دومی بر تاثیر اولی

(توزیع درآمد) غلبه کند، ساکنان آن کشور از منافع ناشی از تجارت زیان خواهند دید. هننارت [۱۱] (۲۰۱۰) کاربرد نظریه هزینه مبادله را برای کسب و کار بین‌المللی به کار برد و طی آن بر وجود هزینه مبادله میان کشورها تاکید کرد.

آبوستفلد و روگاف [۱۲] (۲۰۰۰) تصریح می‌کنند هزینه‌های تجارت در ابعاد مختلف برای کشورهایی که اقتصاد باز دارند، از اهمیت خاصی برخوردار است. طی دهه‌های گذشته در حالی که هزینه‌های قابل مشاهده تعرفه و نظام اخذ مجوز واردات کاهش یافته، هزینه‌های غیرتعرفه‌ای نظیر هزینه‌های ناشی از مقررات گمرکی، افزایش یافته است. در نتیجه هزینه‌های مبادلات بین‌الملل، هزینه‌های تجاری زیادی را در تجارت بین‌الملل ایجاد می‌کنند. لذا، بدون توجه به فرآیندهای تجاری پیش‌روی تجارت بین‌الملل، دستیابی به بازارهای بین‌الملل و تجربه رشد اقتصادی بالا از این طریق، غیرممکن است. کاهش هزینه‌ها در مفهوم عام یکی از الزامات حضور در بازارهای جهانی است. در این خصوص، مفهوم تسهیل تجاری میان کشورها وارد ادبیات شد.

• تسهیل تجاری در حوزه گمرک، فعالیت‌هایی را پوشش می‌دهد که به اسناد، ارتباطات، استانداردها، فراهم‌سازی اطلاعات و راهنمایی‌ها برای تجار مربوط می‌شوند. این فرآیندها و فعالیت‌ها توسط نهادهای دولتی انجام و تعریف می‌شود. انکتاد [۱۳] (۲۰۰۲) تصریح می‌کند تسهیل تجارت بین‌الملل ده حوزه موضوعی زیر را پوشش می‌دهد:

- فرآیندهای تجاری
- نهادهای گمرکی و مقررات تنظیمی
- نظارت برای فرآیندهای کنترل رسمی که برای واردات، صادرات و ترانزیت کالا قابل کاربرد است از جمله ترتیبات عمومی، کنترل گمرکی، اسناد رسمی، ایمنی و بهداشت، دارایی‌های مالی و انتقال کالا از یک وسیله نقلیه به وسیله نقلیه دیگر
- نظارت در خصوص حمل و نقل و تجهیزات حمل و نقل شامل حمل و نقل هوایی، دریایی و حمل و نقل چندگانه (ترکیبی)

• نظارت در خصوص سازوکار افرادی که لازم است برای حمل و نقل کالا، رفت و آمد داشته باشند.

• نظارت بر مدیریت حمل و نقل کالاهایی که خطرناک هستند.

• نظارت بر فرآیندهای پرداخت

• نظارت بر استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات

• نظارت بر رویه‌های تجاری و استفاده از استانداردهای بین‌المللی

• جنبه‌های قانونی تسهیل تجاری

تسهیلات تجاری در چارچوب مذاکرات سازمان تجارت جهانی در قالب بندهای V، VII و V گات (GATT) قرار دارد. این بندها آزادی ترانزیت، کرایه‌ها و تشریفات و امور اجرایی قوانین تجاری را پوشش می‌دهد.

در خصوص هزینه فرآیندهای تجارت بین‌الملل، گرینگر [۱۴] (۲۰۰۷a) هزینه‌ها را در چارچوب زنجیره تأمین مورد مطالعه قرار می‌دهد. در تجارت بین‌الملل، گرینگر بالغ بر ۶۰ فرآیند را شناسایی کرده است. از جمله وسیله نقلیه (کشتی، هواپیما و کامیون) برای جابجایی کالا، جمع‌آوری عوارض و حقوق گمرکی، امور ایمنی، بهداشتی، استاندارد و اجرای سیاست‌های تجاری نمونه‌هایی از این فرآیندها هستند. عمده‌ترین حوزه‌های موضوعی که دولت در چارچوب قوانین و مقررات، تجارت بین‌المللی کالا را تحت کنترل قرار می‌دهد عبارتند از:

- امور ایمنی و امنیت به منظور کنترل تجارت کالاهای غیرقانونی و کالاهای خطرناک
 - امور بهداشتی در بعد کنترل سالم و بهداشتی بودن محصول، رعایت اصول مربوط به دامپزشکی محصول
 - امور حمایت از مصرف‌کننده از جمله کنترل تست محصول و مطابقت با استانداردها
 - سیاست تجاری نظیر رعایت سهمیه‌بندی‌ها
- در خصوص نظریه هزینه مبادله در کسب و کارهای بین‌المللی، جکس و همکاران [۱۵] (۲۰۱۰) بر اساس نتایج مطالعات ایتون و کورتوم [۱۶] (۲۰۰۲) و واندرسون و ون وینکوپ [۱۷] (۲۰۰۳ و ۲۰۰۴) این‌گونه جمع‌بندی می‌کنند که هزینه‌های

قابل توجهی غیر از هزینه‌های حقوق و عوارض گمرکی وجود دارد و آن‌ها باعث افزایش هزینه مبادله در تجارت بین‌الملل می‌شود. در محاسبه هزینه‌های تجارت بین‌الملل، آن‌ها رویکردی را معرفی می‌کنند که نه تنها هزینه‌های حمل و تعرفه را پوشش می‌دهد بلکه تمامی هزینه‌های دیگر نظیر هزینه‌های اطلاعاتی، نهادی و موانع غیرتعرفه‌ای را پوشش می‌دهد.

سیچینی و همکاران [۱۸] (۱۹۸۸) یک نمونه متشکل از ۵۰۰ کمپانی را مورد مطالعه قرار دارند و هزینه مبادله گمرکی را برای آن‌ها در منطقه اروپا برای دوره قبل از تشکیل بازار واحد اروپا، محاسبه کردند. آن‌ها هزینه‌های گمرکی را بالغ بر هشت میلیارد یورو محاسبه کرده‌اند. شایان ذکر است هزینه‌های گمرکی همچنین هزینه ترانزیت و تاخیر را پوشش می‌دهد اما هزینه‌های فرصت را پوشش نمی‌دهد. در آن زمان این رقم دو درصد ارزش کل تجارت منطقه اروپا را تشکیل می‌داده است. وروال و دونکرز [۱۹] (۲۰۰۳) عوامل موثر بر هزینه گمرکی برای ۲۹۸۸ بنگاه در کشور هلند که در تجارت فرامرزی فعال هستند را مورد مطالعه قرار دادند. نتایج به دست آمده از این مطالعه مویده این است که عوامل زیر بر هزینه‌های مبادلات گمرکی تأثیر داشته‌اند:

- مقیاس اقتصادی مبادلات
- ساده‌سازی فرآیندهای تجاری
- میزان استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات

آن‌ها همچنین دریافته‌اند افزایش هزینه مبادله بر رشد بنگاه‌ها تأثیر منفی دارد. موضوع مهم دیگری که یافته‌های آن‌ها تایید می‌کند این است که اثر هزینه‌های تجاری برای بنگاه‌هایی که هزینه مبادله تجاری کمتری را تجربه می‌کنند، نیز بالاتر است. یعنی حتی با هزینه‌های مبادله گمرکی کمتر، بنگاه‌ها عکس‌العمل قابل توجهی برای حرکت از سمت بازارهای بین‌المللی به سمت بازارهای داخلی نشان می‌دهند.

در خصوص تأثیر تسهیلات قانونی بر صادرات خشکبار محصولات کشاورزی ایران، فرازمنند و زراءنژاد [۲۰] (۲۰۰۶) بر اساس مدل‌های برآورد شده، به این نتیجه رسیدند در صورتی که تسهیل قانونی به اجرا درآید، کشش قیمتی صادرات این محصولات در کوتاه‌مدت از ۰/۳ به ۰/۴۲ افزایش و در بلندمدت

از ۰/۴۸ به ۰/۶۷ افزایش خواهد یافت. کنعانی (۱۳۹۰) آزادسازی و تسهیل تجاری را در چارچوب قانون اجرای سیاست‌های اصل ۴۴ از بعد حقوقی بررسی و به این نتیجه رسید که رویکرد نظام حقوقی و بازرگانی کشور به سوی آزادی سازی و تسهیل تجارت خارجی است.

بنیاد هرتیج با همکاری وال‌استریت ژورنال [۲۱] در قالب شاخص آزادی اقتصادی، زیرشاخص آزادی تجاری را معرفی می‌کند. این زیرشاخص وضعیت نرخ تعرفه تجاری و محدودیت‌های غیرتعرفه‌ای، آزادی تجاری کشور را اندازه‌گیری می‌کند. آزادی تجاری بیانگر میزان اعمال محدودیت دولت در دستیابی به جریان آزاد تجارت خارجی است و تمرکز آن بر تأثیر مستقیم بر توانایی افراد برای پی‌گیری اهداف اقتصادی آن‌ها است. اعمال تعرفه‌های گمرکی، قیمت محصولات وارداتی را برای مصرف‌کننده داخلی افزایش می‌دهد و این افزایش قیمت، انگیزه‌ها را تغییر می‌دهد. اغلب اعمال فشار و محدودیت بر تولیدکنندگان آن‌ها را از تخصص‌گرایی در برخی از کالاها دور می‌سازد. در نتیجه با دخالت کردن در مزیت رقابتی، محدودیت‌های تجاری مانع رشد اقتصادی می‌شوند. همچنین تعرفه‌های گمرکی، سبب تضعیف بیشتر شهروندان به واسطه افزایش قیمت‌ها می‌شود. شاخص آزادی تجاری بر دو محور زیر استوار است:

- متوسط وزنی نرخ تعرفه تجاری
 - محدودیت‌های غیرتعرفه‌ای
- محدودیت‌های غیرتعرفه‌ای شامل تمامی محدودیت‌هایی هستند که توسط دولت به تجارت اعمال می‌شود. محورهای مهم به شرح زیر است:

- محدودیت‌های مقداری: نظیر سهمیه‌بندی در واردات، محدودیت‌های صادراتی و ممنوعیت واردات برخی اقلام
- محدودیت‌های قیمتی: شامل حقوق گمرکی ضد دامپینگ و سهمیه‌بندی نرخ تعرفه
- محدودیت‌های مقررات تنظیمی: از جمله مجوزها، مقررات ایمنی، استانداردها، بسته‌بندی، برچسب، مقررات

برند و علامت تجاری و مقررات مرتبط با تبلیغات

- محدودیت‌های سرمایه‌گذاری: نظیر ارز و سایر کنترل‌های مالی

- محدودیت‌های حقوق گمرکی: الزامات سپرده‌گذاری و گشایش اعتبار و فرآیندهای ارزیابی و طبقه‌بندی حقوق گمرکی

- دخالت‌های مستقیم دولت: سیاست‌های دولت در خصوص تأمین مالی برای تحقیقات و فناوری، سیاست مالیاتی و بیمه، سیاست رقابتی، سیاست‌های مربوط به مهاجرت، انحصار دولت و نظایر آن‌ها.

بانک جهانی (۲۰۱۳) در چارچوب شاخص سهولت انجام فعالیت‌های کسب و کار، زیر شاخص تجارت فرامرزی را محاسبه می‌کند که بر فرآیندهای تجارت بین‌الملل متمرکز است. مولفه‌های مورد محاسبه در این شاخص که بر هزینه مبادله تأثیر می‌گذارد، عبارتند از:

- تعداد اسناد برای صادرات
- تعداد اسناد برای واردات
- مدت زمان برای صادرات (روز)
- مدت زمان برای واردات (روز)
- هزینه صادرات (دلار / کانتینر)
- هزینه واردات (دلار / کانتینر)

مدت زمان انجام فرآیندها با محوریت مولفه‌های زیر اندازه‌گیری می‌شود:

- آماده‌سازی اسناد (در مورد ایران، با محوریت وزارت صنعت، معدن و تجارت؛ سازمان استاندارد؛ وزارت بهداشت؛ سازمان انرژی اتمی و ...)
- کنترل فنی و ترخیص گمرکی (گمرک)
- حمل در بندر و ترمینال (در مورد ایران، با محوریت شرکت حمل و نقل و سازمان بنادر دولتی)
- حمل در داخل کشور (در مورد ایران، با محوریت شرکت

انبارهای عمومی)

۲. جایگاه ایران در کل شاخص و زیرشاخص تجارت فرامرزی

جایگاه ایران در شاخص سهولت انجام فعالیت‌های کسب و کار برای سال‌های ۲۰۱۱ و ۲۰۱۲ در جدول (۱) گزارش شده است. بر اساس نتایج این شاخص، ایران در سال ۲۰۱۲ از میان ۱۸۵ کشور رتبه ۱۴۵ را احراز کرده است. این در شرایطی است که رتبه ایران در سال ۲۰۱۰ با پنج رتبه بالاتر، دارای رتبه ۱۴۰ بوده است. کشورهای سنگاپور، هنگ‌کنگ و نیوزیلند سه کشوری هستند که به ترتیب رتبه‌های اول تا سوم را در سال‌های ۲۰۱۱ و ۲۰۱۲ احراز کرده‌اند. بر اساس نتایج تفصیلی ارائه شده در این جدول، بالاترین رتبه ایران در میان ۱۰ زیرشاخص در سال ۲۰۱۲ به شرح زیر است:

- اجرای قراردادها با رتبه ۵۳
- دریافت اعتبار با رتبه ۸۳
- آغاز کسب و کار با رتبه ۸۷

نتایج سایر زیرشاخص‌ها موید این است که رتبه ایران در تمامی آن‌ها دو رقمی است. شایان ذکر است ایران در زیرشاخص‌های زیر به ترتیب از پایین‌ترین رتبه‌ها برخوردار است:

- تعداد مجوزهای ساخت و ساز با رتبه ۱۶۶
- مراحل ثبت مالکیت با رتبه ۱۶۵
- تأمین برق با رتبه ۱۶۳

نتایج نشان می‌دهد زیرشاخص‌های حمایت از سرمایه‌گذاری و دریافت اعتبار به ترتیب با ۱۶ و ۱۵ رتبه صعود، به جایگاه بالاتری رسیده است در حالی که در بقیه زیرشاخص‌ها، رتبه ایران در سال ۲۰۱۲ کاهش یافته است. بیشترین کاهش با ۳۴ رتبه به زیرشاخص‌های آغاز کسب و کار اختصاص دارد.

جدول ۱- نتایج شاخص کل و زیرشاخص‌های سهولت فعالیت‌های کسب و کار ایران

ردیف	شاخص کل و زیرشاخص‌های سهولت انجام فعالیت‌های کسب و کار	رتبه ۲۰۱۰ (از ۱۸۳ کشور)	رتبه ۲۰۱۱ (از ۱۸۳ کشور)	رتبه ۲۰۱۲ (از ۱۸۵ کشور)	تغییرات ۲۰۱۱ به ۲۰۱۲
	شاخص کل	۱۴۰	۱۴۴	۱۴۵	*-۱
۱	آغاز کسب و کار	۴۳	۵۳	۸۷	-۳۴
۲	تعداد مجوزهای ساخت و ساز	۱۶۲	۱۶۴	۱۶۶	-۲
۳	تامین برق	۱۶۳	۱۶۲	۱۶۳	-۱
۴	ثبت مالکیت	۱۵۹	۱۶۳	۱۶۵	-۲
۵	دریافت اعتبار	۹۶	۹۸	۸۳	+۱۵
۶	حمایت از سرمایه‌گذاری	۱۶۶	۱۶۶	۱۵۰	+۱۶
۷	پرداخت مالیات	۱۱۸	۱۲۶	۱۲۹	-۳
۸	تجارت فرامرزی	۱۳۱	۱۳۸	۱۴۳	-۵
۹	اجرای قراردادهای	۴۸	۵۰	۵۳	-۵
۱۰	حل و فصل ورشکستگی کسب و کار	۱۱۷	۱۱۸	۱۲۶	-۸

Source: Ease of Doing Business (2013, 2012 & 2011)

* علامت منفی موید کاهش رتبه و علامت مثبت موید افزایش رتبه است.

بررسی می‌شود. همان طوری که از جدول (۲) مشاهده می‌شود رتبه زیرشاخص تجارت فرامرزی طی سه سال گذشته از ۱۳۱ به ۱۴۳ تنزل پیدا کرده که موید ۱۲ پله سقوط است. شایان ذکر است پنج پله سقوط از سال ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۲ عمدتاً به دلیل افزایش هزینه صادرات و واردات بوده است. افزایش هزینه مبادله به عنوان افزایش هزینه تجارت است و به مفهوم این است که قدرت رقابتی کشور برای صادرات - با ثابت بودن سایر شرایط - تنزل پیدا کرده است.

شایان ذکر است هزینه‌ها از سال ۲۰۰۸ به طور پیوسته روند افزایشی داشته است. در سال‌های اخیر اصلاحاتی در خصوص تعداد اسناد و مدت زمان مورد نیاز برای صادرات و واردات صورت نگرفته است.

ایران در شاخص سهولت انجام کسب و کار در سال‌های ۲۰۱۰ و ۲۰۱۲ در حوزه کشورهای سند چشم‌انداز رتبه ۱۹ را از میان ۲۳ کشور کسب کرده است. رتبه‌های اول تا سوم به ترتیب به کشورهای گرجستان، عربستان سعودی و امارات متحده عربی اختصاص دارد. کشورهای ازبکستان، عراق و افغانستان به ترتیب پایین‌ترین رتبه را در منطقه کسب کرده‌اند.

سه مولفه هزینه صادرات و واردات، مدت زمان و تعداد اسناد مورد نیاز برای صادرات و واردات، نقش تعیین کننده‌ای در هزینه مبادله دارند. کشورهایی که این مولفه‌ها را به صورت کارآمد مدیریت می‌کنند، با ثابت بودن سایر شرایط نسبت به رقبای خود پیشی می‌گیرند. در این قسمت بر اساس نتایج شاخص سهولت انجام فعالیت‌های کسب و کار، وضعیت این سه مولفه در ایران

جدول ۲- زیرشاخص‌های سهولت تجارت فرامرزی ایران (صادرات/واردات)

فرآیند	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	تغییرات ۲۰۱۲ به ۲۰۱۱
رتبه ایران در کل شاخص سهولت انجام کسب و کار								۱۴۵	-۱
رتبه ایران در زیرشاخص تجارت فرامرزی								۱۴۳	-۵
تعداد اسناد برای صادرات	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۰
تعداد اسناد برای واردات	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۸	۰
مدت زمان برای صادرات (روز)	۲۶	۲۶	۲۶	۲۶	۲۶	۲۵	۲۵	۲۵	۰
مدت زمان برای واردات (روز)	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۸	۳۲	۳۲	۳۲	۰
هزینه صادرات (دلار/ کانتینر)	۸۶۰	۸۶۰	۸۶۰	۱۰۱۱	۱۰۶۱	۱۰۹۰	۱۲۷۵	۱۴۷۰	-۱۹۵
هزینه واردات (دلار/ کانتینر)	۱۳۳۰	۱۳۳۰	۱۳۳۰	۱۶۵۶	۱۷۰۶	۱۷۳۵	۱۸۸۵	۲۱۰۰	-۲۱۵

Source: Ease of Doing Business, Various issues

۳. مدت زمان مورد نیاز صادرات و واردات در ایران

مدت زمان لازم برای صادرات و واردات به تفکیک نهادها در جداول ۳ و ۴ ارائه شده است. طی سال‌های ۲۰۰۸-۲۰۱۲ در خصوص کاهش زمان مورد نیاز برای صادرات، تنها تغییر صورت گرفته به کاهش یک روزه حمل در داخل کشور اختصاص دارد که با محوریت شرکت انبار عمومی صورت گرفته است. این نهاد در حال حاضر به عنوان یک نهاد خصوصی فعالیت می‌کند. با عنایت به تحولات فناوری طی سال‌های گذشته به ویژه فناوری اطلاعات و ارتباطات، انتظار می‌رود نهادهای متولی و مرتبط

تجارت خارجی به بهره‌گیری از فناوری‌های نوین، فرآیندها را کوتاه نمایند اما عملاً نهادهای دولتی نتوانسته‌اند طی دوره مورد مطالعه، بر کاهش زمان تأثیرگذار باشند. بهره‌گیری از ایده پنجره واحد از تدابیری است که می‌تواند در کاهش مدت زمان تأثیر بسزایی داشته باشد. شایان ذکر است به دو دلیل زیر، مقایسه تطبیقی هر یک از فرآیندهای مندرج در جدول معتبر نیست:

- ماهیت فعالیت‌ها در هر یک از فرآیندها متفاوت است.
- تعداد نهادهای درگیر در هر فرآیند از یک تا بالغ بر پنج نهاد متغیر است.

جدول ۳- مدت زمان برای صادرات ایران (روز)

فرآیند	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	تغییرات ۲۰۱۲ به ۲۰۰۸
آماده سازی اسناد (با محوریت وزارت صنعت، معدت و تجارت، سازمان استاندارد، وزارت بهداشت، سازمان انرژی اتمی و ...)	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۰
کنترل فنی و ترخیص گمرکی (گمرک)	۲	۲	۲	۲	۲	۰
حمل در بندر و ترمینال (با محوریت شرکت حمل و نقل و سازمان بنادر دولتی)	۴	۴	۴	۴	۴	۰
حمل در داخل کشور (با محوریت شرکت انبارهای عمومی)	۸	۷	۷	۷	۷	+۱*
جمع (تعداد روزها)	۲۶	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	+۱

Source: Ease of Doing Business (2009-2013)

بیشترین اصلاحات صورت گرفته در خصوص مدت زمان لازم برای واردات در سال‌های ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۲ به ترتیب به شرح زیر صورت گرفته است:

- آماده‌سازی اسناد (با محوریت وزارت صنعت، معدت و تجارت، سازمان استاندارد، وزارت بهداشت و سازمان انرژی اتمی) با کاهش ۷ روز یعنی از ۲۶ روز به ۱۹ روز تقلیل یافته است.
- حمل در داخل کشور (با محوریت شرکت انبار عمومی) با کاهش دو روز یعنی از هشت روز به شش روز کاهش

یافته است.

- کنترل فنی و ترخیص گمرکی (گمرک) با کاهش یک روز یعنی از سه روز به دو روز تنزل پیدا کرده است. شایان ذکر است گمرک جمهوری اسلامی ایران در کنترل فنی و ترخیص گمرکی و شرکت حمل و نقل و سازمان بنادر دولتی در حمل در بندر و ترمینال طی سال‌های اخیر اصلاحاتی برای کاهش مدت زمان واردات انجام نداده‌اند. پیش‌بینی می‌شود با خرید و نصب تجهیزات الکترونیکی توسط گمرک، در امور کنترل فنی و ترخیص بهبود حاصل گردد.

جدول ۴- مدت زمان برای واردات ایران (روز)

فرآیند	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	تغییرات ۲۰۱۲ به ۲۰۰۸
آماده‌سازی اسناد (با محوریت وزارت صنعت، معدت و تجارت، سازمان استاندارد، وزارت بهداشت، سازمان انرژی اتمی و ...)	۲۶	۲۳	۱۹	۱۹	۱۹	+۷*
کنترل فنی و ترخیص گمرکی (گمرک)	۳	۲	۲	۲	۲	+۱
حمل در بندر و ترمینال (با محوریت شرکت حمل و نقل و سازمان بنادر دولتی)	۵	۵	۵	۵	۵	۰
حمل در داخل کشور (با محوریت شرکت انبارهای عمومی)	۸	۸	۶	۶	۶	+۲
جمع (تعداد روزها)	۴۲	۳۸	۳۲	۳۲	۳۲	+۱۰

Source: Ease of Doing Business (2009-2012)

* علامت منفی افزایش مدت زمان و علامت مثبت کاهش مدت زمان را نشان می‌دهد.

حمل و نقل داخلی به انرژی قابل توجه باشد. افزایش در کل هزینه‌های صادراتی طی دوره مورد بررسی ۴۵۹ دلار است. طی سال‌های اخیر هزینه‌های صادرات در تمامی فرآیندها افزایش را تجربه کرده است. این در شرایطی است که انتظار می‌رود دولت تدابیری اتخاذ نماید که به‌طور پیوسته در طول زمان هزینه‌ها کاهش یابد.

۴. هزینه‌های صادرات و واردات در ایران

بر اساس اطلاعات گزارش شده در جدول (۵)، هزینه صادرات کالا از ۱۰۱۱ دلار در سال ۲۰۰۸ به ۱۴۷۰ دلار در سال ۲۰۱۲ افزایش یافته است. این افزایش در تمامی فرآیندها صورت گرفته است. بیشترین افزایش با مبلغ ۱۸۵ دلار به سال ۲۰۱۱ اختصاص دارد. این افزایش هزینه می‌تواند به دلیل وابستگی

جدول ۵- هزینه برای صادرات ایران (دلار آمریکا/کانتینر)

فرآیند	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	تغییرات ۲۰۱۲ به ۲۰۰۸
آماده‌سازی اسناد (با محوریت وزارت صنعت، معدت و تجارت، سازمان استاندارد، وزارت بهداشت، سازمان انرژی اتمی و ...)	۱۷۶	۱۷۶	۱۹۰	۲۲۵	۲۷۰	-۹۴*
کنترل فنی و ترخیص گمرکی (گمرک)	۱۰۰	۱۵۰	۱۷۵	۱۷۵	۱۷۵	-۷۵
حمل در بندر و ترمینال (با محوریت شرکت حمل و نقل و سازمان بنادر دولتی)	۲۱۰	۲۱۰	۲۲۵	۲۲۵	۲۲۵	-۱۵
حمل در داخل کشور (با محوریت شرکت انبارهای عمومی)	۵۲۵	۵۲۵	۵۰۰	۶۵۰	۸۰۰	-۲۷۵
جمع (دلار آمریکا/ کانتینر)	۱۰۱۱	۱۰۶۱	۱۰۹۰	۱۲۷۵	۱۴۷۰	-۴۵۹

Source: Ease of Doing Business (2009-2013)

* علامت منفی افزایش هزینه و علامت مثبت کاهش هزینه را بر حسب دلار آمریکا/کانتینر نشان می‌دهد.

داخل کشور بوده و این قلم هزینه مبلغ ۳۰۰ دلار افزایش یافته است. شایان ذکر است افزایش هزینه واردات طی دوره مورد بررسی معادل ۴۴۴ دلار بوده است.

هزینه واردات برای سال‌های ۲۰۰۸-۲۰۱۲ در جدول (۶) گزارش شده است. همان طوری که از جدول مشاهده می‌شود، تمامی فرآیندهای مندرج در جدول، افزایش هزینه را تجربه کرده‌اند. بیشترین افزایش در هزینه‌ها، به هزینه حمل و نقل در

جدول ۶- هزینه برای واردات ایران (دلار امریکا/کانتینر)

فرآیند	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	تغییرات ۲۰۱۲ به ۲۰۰۸
آماده سازی اسناد (با محوریت وزارت صنعت، معدت و تجارت، سازمان استاندارد، وزارت بهداشت، سازمان انرژی اتمی و ...)	۲۹۶	۲۹۶	۲۹۲	۲۹۵	۳۳۰	۳۵*
کنترل فنی و ترخیص گمرکی (گمرک)	۱۵۰	۲۰۰	۲۲۰	۲۲۰	۲۲۰	-۷۰
حمل در بندر و ترمینال (با محوریت شرکت حمل و نقل و سازمان بنادر دولتی)	۲۱۰	۲۱۰	۲۲۰	۲۲۰	۲۵۰	-۴۰
حمل در داخل کشور (با محوریت شرکت انبارهای عمومی)	۱۰۰۰	۱۰۰۰	۱۰۰۰	۱۱۵۰	۱۳۰۰	-۳۰۰
جمع (دلار امریکا/ کانتینر)	۱۶۵۶	۱۷۰۶	۱۷۳۵	۱۸۸۵	۲۱۰۰	-۴۴۴

Source: Ease of Doing Business (2009-2013)

* علامت منفی افزایش مدت زمان و علامت مثبت کاهش مدت زمان را نشان می دهد.

بانک جهانی ثبت شده است.

۵. اقدامات دولت برای بهبود تجارت فرامرزی ایران

در گزارش سال ۲۰۱۳ بانک جهانی، اصلاحات انجام شده برای تجارت فرامرزی (از زیر مجموعه شاخص سهولت انجام کسب و کار) به شرح زیر اعلام شده است. طبق این گزارش در سه سال اخیر یعنی سالهای ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۲ اصلاحاتی در تجارت فرامرزی صورت نگرفته است. تنها اصلاحات ثبت شده در این گزارش به سال ۲۰۰۹ اختصاص دارد که بشرح زیر است:

- استقرار دستگاه اسکنر در بندر شهید رجایی
- بازنگری در فرآیند ترخیص کالا در گمرک به منظور تشخیص کالاهایی نظیر کالاهای شیمیایی و نفتی از کالاهای معمولی

بر اساس همین گزارش، موارد فوق طی سالهای ۲۰۱۲ - ۲۰۰۵ تنها اصلاحاتی است که در تجارت فرامرزی در

۶. مقایسه تطبیقی ایران با کشورهای منتخب

در گزارش بانک جهانی، تجارت فرامرزی ایران با منتخبی از کشورهای منطقه منا [۲۲] (MENA) شامل کشورهای عربستان، امارت متحده عربی، عمان، اردن، یمن و عراق مقایسه شده است. وضعیت تجارت فرامرزی عراق، عربستان و اردن در جدول (۷) گزارش شده است. رتبه تجارت فرامرزی کشور عراق در سال ۲۰۱۲ با یک رتبه صعود در بین ۱۸۵ کشور رتبه ۱۷۹ را دارد. در حالی که کشور عربستان علی‌رغم اینکه در سال ۲۰۱۱ رتبه ۱۸ را کسب کرده بود، در سال ۲۰۱۲ با ۱۸ رتبه تنزل، رتبه ۳۶ را کسب کرده است. رتبه تجارت فرامرزی کشور اردن نیز تنها با یک رتبه تنزل به ۵۲ رسیده است.

جدول ۷- زیرشاخص‌های سهولت تجارت فرامرزی کشورهای عراق، عربستان سعودی و اردن

فرآیند	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲
عراق								
رتبه در کل شاخص سهولت انجام کسب و کار							۱۶۴	۱۶۵
رتبه در زیرشاخص تجارت فرامرزی						۱۸۰	۱۸۰	۱۷۹
تعداد اسناد برای صادرات	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
تعداد اسناد برای واردات	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
مدت زمان برای صادرات (روز)	۱۰۲	۱۰۲	۱۰۲	۱۰۲	۱۰۲	۸۰	۸۰	۸۰
مدت زمان برای واردات (روز)	۱۰۱	۱۰۱	۱۰۱	۱۰۱	۱۰۱	۸۳	۸۳	۸۲
هزینه صادرات (دلار/ کانتینر)	۳۴۰۰	۳۴۰۰	۳۴۰۰	۳۹۰۰	۳۹۰۰	۳۵۵۰	۳۵۵۰	۳۵۵۰

فرآیند								
۲۰۱۲	۲۰۱۱	۲۰۱۰	۲۰۰۹	۲۰۰۸	۲۰۰۷	۲۰۰۶	۲۰۰۵	هزینه واردات (دلار / کانتینر)
۳۶۵۰	۳۶۵۰	۳۶۵۰	۳۹۰۰	۳۹۰۰	۳۴۰۰	۳۴۰۰	۳۴۰۰	
عربستان سعودی								
۲۲	۲۳							رتبه در کل شاخص سهولت انجام کسب و کار
۳۶	۱۸	۱۸						رتبه در زیرشاخص تجارت فرامرزی
۵	۵	۵	۶	۶	۶	۶	۶	تعداد اسناد برای صادرات
۵	۵	۵	۷	۷	۷	۸	۸	تعداد اسناد برای واردات
۱۳	۱۳	۱۳	۱۵	۱۵	۱۷	۱۷	۱۷	مدت زمان برای صادرات (روز)
۱۷	۱۷	۱۷	۱۸	۱۸	۲۰	۳۴	۳۴	مدت زمان برای واردات (روز)
۹۳۵	۷۶۵	۷۶۵	۷۱۷	۵۶۷	۸۹۴	۶۷۴	۶۷۴	هزینه صادرات (دلار / کانتینر)
۱۰۵۴	۹۳۶	۹۳۶	۹۲۸	۶۷۸	۷۵۸	۶۰۴	۶۰۴	هزینه واردات (دلار / کانتینر)
اردن								
۱۰۶	۹۶	۹۵						رتبه در کل شاخص سهولت انجام کسب و کار
۵۲	۵۱							رتبه در زیرشاخص تجارت فرامرزی
۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	تعداد اسناد برای صادرات
۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۱۲	تعداد اسناد برای واردات
۱۳	۱۳	۱۴	۱۷	۱۹	۱۹	۱۹	۲۸	مدت زمان برای صادرات (روز)
۱۵	۱۵	۱۸	۱۹	۲۲	۲۲	۲۲	۲۸	مدت زمان برای واردات (روز)
۸۲۵	۸۲۵	۸۲۵	۷۳۰	۷۳۰	۶۸۰	۶۸۰	۷۲۰	هزینه صادرات (دلار / کانتینر)
۱۳۳۵	۱۳۳۵	۱۳۳۵	۱۲۹۰	۱۲۹۰	۱۰۶۵	۱۰۶۵	۹۵۵	هزینه واردات (دلار / کانتینر)

Source: Ease of Doing Business, Various country's report issues

مدت زمان مورد نیاز برای بهترین عملکرد این نماگر، به سنگاپور تعلق دارد. واردات این کشور به چهار روز زمان نیاز دارد. این نماگر برای ایران ۳۲ روز است. یعنی واردات در ایران هشت برابر سنگاپور زمان می برد.

- **هزینه صادرات:** بهترین عملکرد از بعد هزینه تجارت به کشور مالزی تعلق دارد. این کشور به ترتیب برای صادرات و واردات مبلغ ۴۳۵ و ۴۲۰ دلار امریکا عملکرد هزینه دارد در حالی که این ارقام برای ایران به ترتیب ۱۴۷۰ و ۲۱۰۰ دلار ثبت شده است. هزینه صادرات و واردات ایران در مقایسه با مالزی به ترتیب ۳/۴ و ۵ برابر است.

۷. بهترین تجارب کشورها در تجارت فرامرزی

عملکرد تجارت فرامرزی ایران با کشورهای که دارای بهترین تجربه بوده اند، در جدول (۸) مقایسه شده است. نتایج مقایسه نماگرهای تجارت فرامرزی بشرح زیر است:

- **تعداد سند:** فرانسه از نظر الزام به ارائه سند برای صادرات و واردات با داشتن دو سند، بهترین عملکرد را دارا است. این در شرایطی است که برای صادرات و واردات ایران به ترتیب هفت و هشت سند مورد نیاز است. به بیان دیگر، ایران برای صادرات و واردات به ترتیب ۳/۵ و چهار برابر فرانسه سند درخواست می کند.
- **مدت زمان:** کشورهای هنگ کنگ و چین با پنج روز زمان لازم برای صادرات، بهترین عملکرد را دارند. این نماگر برای ایران ۲۵ روز است. یعنی در ایران مدت زمان مورد نیاز برای صادرات پنج برابر این دو کشور است.

جدول ۸- زیرشاخص‌های سهولت تجارت

فرامرزی (صادرات/واردات) در سال ۲۰۱۲

فرآیند	ایران (دلار آمریکا)	بهترین عملکرد
رتبه در کل شاخص سهولت انجام کسب و کار	۱۴۵	سنگاپور (رتبه ۱)
رتبه در زیر شاخص تجارت فرامرزی	۱۴۳	سنگاپور (رتبه ۱)
تعداد اسناد برای صادرات	۷	فرانسه (۲ سند)
تعداد اسناد برای واردات	۸	فرانسه (۲ سند)
مدت زمان برای صادرات (روز)	۲۵	دانمارک، سنگاپور، استونی و هنگ کنگ (۵ روز)
مدت زمان برای واردات (روز)	۳۲	سنگاپور (۴ روز)
هزینه صادرات (دلار/ کانتینر)	۱۴۷۰	مالزی (۴۳۵ دلار)
هزینه واردات (دلار/ کانتینر)	۲۱۰۰	مالزی (۴۲۰)

Source: Ease of Doing Business (2012)

جمع‌بندی و ملاحظات

الف. نتایج

هزینه مبادله در صادرات و واردات در قدرت رقابتی بنگاه‌ها نقش تعیین‌کننده‌ای دارد. بررسی شاخص‌های تجارت فرامرزی موید این است که وضعیت ایران با وضع مطلوب و با کشورهای دارای بهترین تجربه، فاصله زیادی دارد. این در شرایطی است که در طول دوره مورد مطالعه، انواع هزینه‌های تجارت فرامرزی افزایش یافته است. زیرشاخص تجارت فرامرزی ایران در سال ۲۰۱۰ دارای رتبه ۱۳۱ بوده و با هفت پله سقوط به رتبه ۱۳۸ رسیده است. رتبه ایران در ۲۰۱۲ نیز پنج پله سقوط کرده و به ۱۴۳ رسیده است. افزایش هزینه صادرات و واردات در سطح ملی عمدتاً باعث تنزل رتبه ایران در این زیرشاخص شده است. با عنایت به اینکه این شاخص یک شاخص نسبی است، میزان سرعت انجام اصلاحات توسط کشورها نیز در رتبه تعیین‌کننده است. بیشترین اصلاحات صورت گرفته در کشور در خصوص مدت زمان لازم برای واردات در سال‌های ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۲ به ترتیب به شرح زیر است:

- آماده سازی اسناد (با محوریت وزارت صنعت، معدن و

تجارت، سازمان استاندارد، وزارت بهداشت و سازمان انرژی اتمی) با کاهش ۷ روز از ۲۶ روز به ۱۹ روز تقلیل یافته است.

- حمل در داخل کشور (با محوریت شرکت انبار عمومی) کنترل فنی و ترخیص گمرکی (گمرک) با کاهش ۲ روز از ۸ روز به ۶ روز کاهش یافته است.

- کنترل فنی و ترخیص گمرکی (گمرک) با کاهش ۱ روز از ۳ روز به ۲ روز تنزل کرده است.

• طی سال‌های ۲۰۰۸-۲۰۱۲ مدت زمان مورد نیاز برای صادرات ایران تغییرات محسوسی را تجربه نکرده است. تنها تغییر به کاهش یک روزه حمل در داخل کشور اختصاص دارد که با محوریت شرکت انبار عمومی است. این نهاد در حال حاضر یک نهاد خصوصی است.

• ایران در شاخص سهولت انجام کسب و کار در سال‌های ۲۰۱۰ و ۲۰۱۲ در حوزه کشورهای سند چشم‌انداز رتبه ۱۹ را از میان ۲۳ کشور کسب کرده است. رتبه‌های اول تا سوم به ترتیب به کشورهای گرجستان، عربستان سعودی و امارات متحده عربی اختصاص دارد. کشورهای ازبکستان، عراق و افغانستان به ترتیب پایین‌ترین رتبه را در منطقه کسب کرده‌اند.

• شایان ذکر است، هزینه صادرات و واردات ایران در مقایسه با کشورهای با بهترین تجارب به ترتیب ۳/۴ و ۵ برابر است. صادرات و واردات در ایران به ترتیب ۵ و ۸ برابر کشورهای با بهترین تجارب زمان می‌برد و در نهایت اینکه ایران برای صادرات و واردات به ترتیب ۳/۵ و ۴ برابر کشورهای با بهترین تجارب، سند درخواست می‌کند.

ب. پیشنهادها

• به دنبال توسعه جهانی شدن و رشد و توسعه دانش، فناوری و نوآوری، رقابت میان کشورها تشدید شده است. کشورهایی می‌توانند گوی سبقت را برابیند که در ابعاد مختلف تدابیر و اقدامات موثر برای توسعه رقابت در سطح بین‌المللی انجام دهند. وجود هزینه مبادله بالا برای

پی‌نوشت

1. World Development Indicators 2011.
۲. شایان ذکر است طی سال‌های ۱۹۹۶-۲۰۰۴ بالغ بر ۶۰ درصد رشد بهره‌وری بریتانیا به کسب و کارهای صادراتی تعلق داشته است.
۳. فواید تجارت بین‌الملل بر کسی پوشیده نیست. تجارت بین‌الملل باعث توسعه روابط پسین و پیشین در اقتصاد می‌شود و منجر به توسعه اشتغال و سطح زندگی و رفاه جامعه می‌گردد. علاوه بر آن تجارت بین‌الملل از طریق ایجاد مزیت رقابتی، باعث افزایش بهره‌برداری از ظرفیت‌ها شده و سطح دانش و فناوری تولید و در نهایت بهره‌وری را ارتقا می‌دهد و اثر آن بر افزایش تولید و رشد اقتصادی نمایان می‌گردد.
4. World Trade Organization (WTO).
5. Coase.
6. Cheng et al.
7. Heckscher-Ohlin.
۸. در رویکرد هکشر-اوهلین فرض بر این است که هزینه مبادله صفر است.
9. Marginally.
10. Inframarginal.
11. Hennart.
12. Obstfeld and Rogoff.
۱۳. تسهیلات تجاری در چارچوب مذاکرات سازمان تجارت جهانی در قالب بندهای V، VII و V گات (GATT) قرار دارد. این بندها؛ آزادی ترانزیت، کرایه‌ها و تشریفات و امور اجرایی قوانین تجاری را پوشش می‌دهد.
14. Grainger.
15. Jacks et al.
16. Eaton and Kortum.
17. Anderson and Van Wincoop.
18. Cecchini et al.
19. Verwaal and Donkers.
20. Farazmand and Zarra Nezhad 2006.
21. Heritage Foundation and Wall Street Journal.
22. Middle East & North Africa (MENA).

تجارت فرامری کشور یکی از زمینه‌های کلیدی است که در حال حاضر ایران برای کاهش آن با چالش مواجه است. این مهم نیازمند تهیه «برنامه عملیاتی» است. این برنامه مستلزم این است که حاوی هدف‌گذاری کمی طی سال‌های برنامه پنجم توسعه باشد و دقیقاً مشخص گردد که برای تحقق اهداف کمی چه سیاست‌ها، تدابیر و اقدامات اجرایی توسط چه دستگاهی و طی چه مدت زمانی صورت گیرد. به‌ویژه اینکه در فرآیندهای مختلف شاخص تجارت فرامری، دستگاه‌های متعددی وظیفه دارند و تنها با برنامه مدون و هماهنگ می‌توان در ارتقای رتبه ایران موفق شد. به‌طور مثال در برنامه عملیاتی گمرک پس از تبیین اهداف کمی طی سال‌های برنامه پنجم، وظایف برحسب دستگاه‌های ذیربط مشخص و با تعامل و همکاری دستگاه‌های مرتبط، برنامه نهایی شده به اجرا در آید.

- با عنایت به اینکه شاخص‌های بین‌المللی با محوریت حوزه موضوعی تهیه شده و نه دستگاهی، تهیه و اجرای برنامه عملیاتی مستلزم همکاری تمامی نهادهای مرتبط با هر موضوع است. به‌طور مثال پیشنهاد می‌شود گمرک جمهوری اسلامی ایران با نهادهای سیاست‌گذار در تجارت فرامری و همچنین نهاد رابط ایران با بانک جهانی (سازمان سرمایه‌گذاری) تعامل موثر داشته باشد. این تعامل کمک می‌کند کارشناسان بانک جهانی از اصلاحات صورت گرفته در خصوص زیرشاخص تجارت فرامری آگاه شوند و در محاسبات و گزارش‌های بین‌المللی آن‌ها لحاظ گردد.
- به منظور کاهش هزینه مبادله، دولت باید موضوع ایجاد پنجره واحد را برای تجارت خارجی عملیاتی نماید تا کشور بتواند وظایف حاکمیتی خود را از این طریق انجام دهد و با تمرکز امور در قالب پنجره واحد، ضمن کاهش هزینه مبادله برای فعالیت‌های تجاری به کاهش فساد اداری و شفاف‌سازی فرآیندها نایل آید و از این طریق، قدرت رقابتی کشور را در سطح بین‌المللی ارتقاء دهد.

- Grainger, A. "Supply Chain Security: Adding to a Complex Operational and Institutional Environment", *World Customs Journal*, 1(2), pp. 17-29, 2007.
- Hennart, J. F. "Transaction Cost Theory and International Business", *Journal of Retailing*, 86(3), pp. 257-269, 2010..
- Jacks, D. Meissne, C., & Novy, D, "Trade Costs in the First Wave of Globalization", *Explorations in Economic History*, 47, pp. 127-141, 2010.
- Obstfeld, M., Rogoff, K, The Six Major Puzzles in International Macroeconomics: Is There a Common Cause? In: Bernanke, B.S., Rogoff, K. (Eds.), NBER Macroeconomics Annual. MIT Press, Cambridge, 2000.
- OECD. Quantitative Assessment of the Benefits of Trade Facilitation. Working Party of Trade Committee, OECD, Paris, 2003.
- The Heritage Foundation. Methodology of Economic Freedom Index, 2012.
- The World Bank, Ease of Doing Business, 2009.
- The World Bank, Ease of Doing Business, 2010.
- The World Bank, Ease of Doing Business, 2011.
- The World Bank, WDI, 2011.
- The World Bank, Ease of Doing Business, 2012.
- The World Bank, Ease of Doing Business, 2013.
- UNCEFACT & UNCTAD, Compendium of Trade Facilitation Recommendation, UN/CEFACT, UN, Geneva, 2002..
- UNCTAD. Retrieved from <http://unctadstat.unctad.org/>
- Verwaal, E., & Donkers, B. "Customs-Related Transaction Costs, firm Size and International Trade Intensity", *Small Business Economics*, 21, pp. 257-271, 2003.
- کنعانی، محمدطاهر، آزادسازی و تسهیل بازرگانی خارجی بر اساس اصل ۴۴ قانون اساسی، فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علم سیاسی، (۲) ۴۱، صص ۱۸۷-۲۰۳، ۱۳۹۰.
- Anderson, J. E., Van Wincoop, E.. "Trade Costs", *Journal of Economic Literature*, 42 (3), pp. 691-751, 2004.
- Cecchini, P., Catina, M., & Jacquemin A, "The European Challenge", Aldershot, Hants: Wildwood House, 1988.
- Cheng, W., Sachs, J., & Yang, X, "An Extended Heckscher-Ohlin Model with Transaction Costs and Technological Comparative Advantage", *Economic Theory*, 23, 671-688, 2004.
- Coase, Ronald H, "The Nature of the Firm", *Economica*, 4(16): 386. doi:10.1111/j.1468-0335.1937.tb00002.x, 1937.
- Department for Business Innovation and Skills, Great Britain. HM Revenue & Customs. Simplifying Trade Across UK Borders: A Plan of Action, Department for Business, Innovation & Skills, 2009.
- Eaton, J., Kortum, S, "Technology, Geography and Trade", *Econometrica* 70 (5), pp. 1741-1779, 2002.
- Farazmand, H., & Zarra Nezhad, M, "Investigating the Quantitative Effect of Trade Liberation on Export Supply of Agriculture Sector: Export of Fruit and its Dried Products in Iran", *Quarterly Journal of Economic Review*, 3 (1), pp. 1-23, 2006.